

ҒАРБ ВА ШАРҚ БАДИИЯТИДА АДАБИЙ ҚАҲРАМОН ВА МИЛЛИЙ РУҲ ИФОДАСИ

Махлиё Юнусовна УМАРОВА

Докторант, филология фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети
Тошкент, Ўзбекистон

ПРОБЛЕМА ИЗОБРАЖЕНИЯ ЛИТЕРАТУРНОГО ГЕРОЯ И НАЦИОНАЛЬНОГО ДУХА В ЗАПАДНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Махлиё Юнусовна УМАРОВА

Докторант, кандидат филологических наук, доцент
Узбекский государственный университет мировых языков
Ташкент, Узбекистан.

THE PROBLEM OF REFLECTING THE LITERARY HERO AND THE NATIONAL SPIRIT IN WESTERN AND EASTERN WORKS

Makhliyo Yunusovna UMAROVA

Doctoral student, Candidate of Philological Sciences,
Uzbekistan State World Languages University, Tashkent, Uzbekistan
u.mahliyo@mail.ru, m.umarova@uzswlu.uz

UDC (УЎК, УДК): 82.091

**For citation (иктибос келтириш учун,
для цитирования):**

Умарова М. Ю. Ғарб ва шарқ бадииятида адабий
қаҳрамон ва миллий руҳ ифодаси // Ўзбекистонда
хорижий тиллар. — 2020. — № 5 (34). — С.238-250

<https://doi.org/10.36078/1612766803>

Received: October 27. 2020

Accepted: November 25. 2020

Published: December 20. 2020

Copyright © 2020 by author(s).

This work is licensed under the Creative
Commons Attribution International License
(CC BY 4.0).

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Open Access

Аннотация. Мақолада Ғарб ва Шарқ бадиий асарларида адабий қаҳрамон ва у орқали ифодаланган миллий колорит, миллий тарих ва миллат анъаналари масалалари таҳлилга тортилган. Адабиётшуносликда адабий қаҳрамон баҳс-мунозарали ва долзарб тушунчалардан ҳисобланади. Чунки бадиий асардаги қаҳрамон китобхон тафаккури, маънавияти, ахлоқининг ўзгаришига кўмак беради. Бадиий асарда муаллифнинг олам ва одам хусусидаги қарашлари қаҳрамон онги йўналишида ўз ифодасини топади. Ижобий қаҳрамон ўқувчи учун тақлид намунаси бўлгани боис қаҳрамон яратиш жуда мураккаб. Адабий қаҳрамоннинг таъсир кучи уларнинг ижобий ёки салбий бўлишида эмас, уларнинг ҳаётийлиги ва ҳаёт ҳақиқатига мослигидадир. Ҳар бир миллат ёзувчиси ўз қадриятлари, урф-одатлари заминида қаҳрамон яратади. Чунки унинг қаҳрамонида миллат ғояси, тили, миллат тарихи ва тақдири акс этиши тайин. Демак, ёзувчи қайси миллатга мансуб бўлса, қаҳрамонда ўша миллат руҳи ҳукмронлик қилади. Ғарб ва Шарқ асарлари қаҳрамонларини ўрганар эканмиз, улардаги муштарак жиҳатлар муаллиф характеристикасида, қаҳрамонлар диалогларида ва портрет чизикларида намоён бўлганини гувоҳи бўламиз. Мақолада таниқли инглиз ва ўзбек ёзувчиларининг асарлари ва қаҳрамонлари таҳлил қилиниб, миллий ўзига хослик аниқланган.

Калит сўзлари: ижодкор дунёқараши; адабий қаҳрамон; миллий руҳ; урф-одат; фалсафий ёндашув; образ; персонаж; характер; тип; адабий давр.

Аннотация. В статье анализируются проблемы литературного героя и национального колорита, национальной истории и традиций, отраженные в произведениях Запада и Востока.

В литературоведении понятие литературный герой является одним из наиболее спорных и актуальных. Главный герой в произведении

влияет на читателя и тем самым помогает изменить человеческое мышление, духовность, мораль. Авторские взгляды на мир и человека выражаются через главного героя. Положительный главный герой служит образцом для подражания читателю. Вот почему создание героя в произведении является важной и сложной задачей. Сила влияния литературного героя заключается не в его положительных или отрицательных качествах, а в его соответствии жизни. Каждый национальный писатель создает героя на основе своих собственных ценностей и национальных традиций. Его герою суждено отразить идею, язык, историю и судьбу нации. При изучении героев западных и восточных произведений, мы видим, что их общие черты отражаются в характеристике автора, в диалогах героев и в портретных описаниях. В статье анализируются произведения известных английских и узбекских писателей и их герои, а также выявляются аспекты их национальной идентичности.

Ключевые слова: творческое мировоззрение; литературный герой; национальный дух; традиция; философский подход; образ; характер; характер; тип; литературный период.

Abstract. This article is devoted to the issues of the literary hero and the national color, national history and traditions of the nation expressed in western and eastern works. In literary criticism, the literary protagonist is one of the most controversial and topical concepts. The protagonist in a work enables to change human thinking, spirituality and morality. In the work of art, the author's views on the world and a human being are expressed in the direction of the protagonist's consciousness. The protagonist serves as a role model for the reader. That is why creating a hero in a work is a very important and complex task. The power of a literary hero's influence lies not in the protagonist or antagonist of the work, but in their vitality and conformity to the realities of life. The writer of each nation creates a hero on the basis of his own values and traditions. Because his hero is destined to reflect the idea, language, history and destiny of the nation. Hence, the spirit of the nation to which the writer belongs is a part of that nation. While studying the heroes of Western and Eastern works, we see that their commonalities are reflected in the author's characterization throughout the plot, in the dialogues of the heroes and in the portrait lines. The article analyzes the works of famous English and Uzbek writers and their heroes, and identifies aspects of their national identity.

Keywords: creative worldview; literary hero; national spirit; tradition; philosophical approach; image; character; character; type; literary period.

Кириш. Бадиий асарда ижодкор дунёқараши, ижтимоий ҳаётга бўлган муносабати, мақсад ва вазифалари, фалсафий ёндашуви адабий образларида ифодаланади. Адабиётшунос Э. Худойбердиевнинг изоҳлашича: “Қадим замонлардан, яъни ибтидоий жамоа тузумидан ҳодиса ва шахсларга тақлид қилинган. Адабиётнинг кейинги тараққиётида муайян синфлар, гуруҳлар ва ижтимоий йуналишларнинг ўзига хос белгиларини мужассамлаштирган шахслар типини ёрқинроқ ва тўлиқроқ кўрина бошлайди” (18, 40). Санъат ва адабиётдаги инсон образи дастлаб илоҳий кучлар, худолар билан боғланиб кўрсатилган. Қадимги эртак ва дostonларимиздаги “Билгамиш”, “Алпомиш”, “Гўрўғли” каби қаҳрамонларимиз ҳам илоҳий кучга эга образлардир. Абдулла Қодирий ҳам ўзининг “Ижод машаққати” рисолисида “Маълумки, бизнинг омма то шу кунгача ҳам ўрта аср дoston ва ҳикоялари билан озиқланиб келадир” (22, 12) деб таъкидлайди. Ғарбда ҳам юнон-рим санъат асарларида Зевс, Аполлон, Афина, Афродита,

Дионис, Арес, Посейдон (4, 28) каби маъбудларга сиғинишиб, уларга ибодат қилишган. Улар ҳақида афсоналар яратилиб, эзгулик ва ёвузлик каби фазилатлар куйланган. Буюк Гомер ва қадимги юнон трагедиянавислари асарларидаги қаҳрамонлар (Рометей, Ахиллес, Гектор, Одиссей, Эдип, Антигонлар) ўша даврлардаги юнон халқига хос бўлган қарашларни, хис-туйғуларни ўзларида мужассамлаштирган эдилар (19, 259). Инсонлар улардаги илоҳий куч ва сеҳрга ишонардилар ва қойил қолардилар. Кўриниб турибдики азал-азалдан қандай санъат асари бўлмасин унда қаҳрамон яратилиб, инсониятга хос бўлган фазилатлар куйланган.

Рус олимаси Гинзбургнинг фикрича, адабий қаҳрамон, моҳиятига кўра, бирон-бир шахснинг берилган матнда кетма-кет тилга олиншидир. Бир бадиий матн давомида қаҳрамон турли кўринишларда тасвирланиши мумкин, яъни бошқа қаҳрамонларнинг суҳбатлари давомида эсланиши, қаҳрамон характери таҳлил қилиниши, шунингдек, унинг сўзлар, имо-ишоралар, ҳаракатлар ва бошқалар билан рўй берган кечинмалари, фикрлари, нутқлари, ташқи кўриниши ва саҳнада муаллиф ёки ҳикоячининг характер билан боғлиқ воқеаларда ёдга олинши мумкин (7, 89). Ҳақиқатан ҳам, қаҳрамон нафақат асарда ўзи иштирок этиши, балки у ҳақида бошқа қаҳрамон томонидан бутун асар давомида гапирилиши мумкин.

Адабиёт ҳақида гап кетганда, шубҳасиз, қоғозда ёзилган бирон-бир воқеа, уларда иштирок этган одамлар, хайрат, даҳшат, завқ ёки ҳайқириқлардан тортиб барчаси ҳақида гап кетади. Буларнинг ҳаммаси бир хилдек. Асардаги “буюк характер” буюк бадиий асарнинг ёрқин белгисидир (28). Чунки бадиий асар негизда қаҳрамон мужассам. Бадиий асарнинг асосий мавзуси инсон бўлиб, у орқали адабиёт ўзининг муқаддас бурчини характерлар ва типларни бадиий кўрсатиш йўли билан адо этади (19, 250). Асарнинг барча тафсилотлари инсон атрофида рўй беради. Асар қаҳрамонлари ҳайвон образлари бўлган тақдирда ҳам бадиий асарни ўқиб, ҳулоса чиқарадиган инсондир.

Адабиётшуносликда адабий қаҳрамон тушунчаси билан ҳамоҳанг равишда “образ”, персонаж” “характер”, ”тип” каби атамалар учрайди. Образ ҳақидаги дастлабки маълумотларни Аристотельнинг “Поэзия санъати ҳақида” номли асарида “мимесис”, яъни тақлид шаклида учратиш мумкин. Олим турмушга тақлид сифатида образ яратилади, деб ҳисоблаган. Кейинчалик немис файласуфи Гегель ўзининг эстетикага оид асарларида санъат ҳақида фикр юритиб “санъат — образлар орқали фикрлаш”, деб таъкидлаган. Рус атамашунослигига “образ” атамаси ўрнига XX аср бошларигача “тимсол”, “тасвир”, “нусха” каби иборалар ишлатилган. Асримизнинг 20–30 йилларида ўзбек атамашунослигига “образ” атамаси кириб келган (18, 51). Бу атамалар бир-бирини тўлдириши билан бир қаторда бадиий асар таҳлили давомида жуда кўп қўлланилади.

Адабиётшунос Т.Бобоев таърифича, “образ” деганда асарда қатнашувчи барча одамлар ҳаёти тасвири (асар сюжетида ҳар хил “юк” ташувчи шахслар — бош қаҳрамон, асосий образ, эпизодик образ англашилади). Асарда ирода йўналиши ва индивидуал руҳий хусусиятлари билан бир-биридан ажралиб турувчи, асар сюжетида “катта юк” ташувчи шахсларгина характер бўлса, ижтимоий гуруҳ ёхуд синфнинг муҳим хусусиятларини ифодаловчи — даврнинг катта умумлашмаси бўла оладиган характер адабий тип деб юритилади. Оғзаки ва ёзма нутқда “персонаж” ва “образ” атамалари бир-бирининг синоними сифатида ҳам қўлланилаверади (3, 51). Демак, ўзининг индивидуал ҳаракатлари ва руҳий кечинмалари билан ижтимоий

шароитда намоён бўладиган инсоннинг аниқ ифодаси характер деб юритилади.

Матёқуб Қўшжонов “характер”га “аниқ, ирода йўналиши ва ўзининг индивидуал хусусиятлари билан бошқалардан кескин ажралиб турадиган образ”(23, 12–16), дея таъриф беради. Бу борада Оксфорд луғатида “қахрамон”га қуйидагича таъриф берилган: “Қахрамон – бадий ёки драматик асардаги бош характер. Кўпгина асарларда (эпик шеърлардан ташқари), одатий қахрамонлик жиҳатлари мужассамлашган ҳайратланарли жасорат ёки олижаноблик каби фазилатларга эга инсон тушунилмаслиги учун кўпроқ “протогонист” нейтрал атамаси сифатида қўлланилади. Чунки бош қахрамон маънавий ёки бошқа жиҳатдан устун бўлмаслиги мумкин. Қахрамонлик фазилатларига эга бўлмаган, китобхоннинг умидини пучга чиқарган марказий характер бўлса, “анти-қахрамон “(anti-hero) деб қўлланилади” (27, 112). Бу атама замирида салбий қахрамон тушунилади.

Персонаж сўзи француз тилида “personnage”, инглизчада “character”, немис тилида “person”, “figur” сўзидан олинган бўлиб, нарратология ғояларига кўра бадий асар деб аталмиш коммуникатив яхлитликнинг турли томонларидаги кесишмаларда жойлашган мураккаб, кўп компонентли ҳодисадир (26, 90). Л.Чернец замонавий адабиётшуносликда кўпроқ “адабий қахрамон”, драмада “харакатланувчи шахс”(5, 197) каби сўз бирикмалари персонаж ўрнида қўлланилаётганини таъкидлайди. Асардаги барча персонаж қахрамон бўлавермайди. Шу ўринда адабиётшунослик луғатида адабий қахрамонга берилган таърифни кўриб чиқсак. Адабий қахрамон – асар персонажлари тизимида етакчи мавқе эгаллаб, ғоявий-бадий концепцияни шакллантириш ва ифодалашда муҳим роль ўйновчи шахс образи. Терминни бу маънода тушуниш эпик ёки драматик асар персонажларини даражалашни кўзда тутати: сюжет воқеалари қахрамон атрофида уюштирилиб, бошқа персонажлар у билан боғлиқ ҳолда асар воқелигига киритилади; улар қахрамон билан интегратив алоқада (ҳоким-тобе) бўлиб, унга нисбатан ёрдамчи функцияларни бажаради. Кўп чизиқли мураккаб сюжет қурилишига эга йирик ҳажмли асарларда бир эмас, бир нечта қахрамонлар ҳаракатланиши ҳам мумкин. Бу ҳолда персонажлар системаси ўз ичида микросистемаларга ажратилиб, уларнинг марказида қахрамонлардан бири туради (24, 378). Кўриниб турибдики, асардаги ҳамма персонаж ҳам адабий қахрамон бўлавермайди.

Адабиётшуносликда адабий даврларнинг ўзгариши ўз навбатида адабий қахрамоннинг ўзгариши билан белгиланади. Бадий ҳақиқат гарчи турли хил тарихий даврларда ва турли ёзувчилар орасида турли тарзда учраса-да у ҳар доим ҳаётий ҳақиқат билан узвий боғлиқ (13, 149). Вақт, давр ўтган сари мавзулар, муаммолар, ғоялар, мотив, сюжетлар: муҳаббат, яхшилик ва ёмонлик, ота-она ва болалар муносабати, одамлар, куч-қудрат ва халқ турлича бўлиши мумкин. Асарларда ижодкор ўзининг давридан келиб чиққан ҳолда фикр юритиб, қахрамон яратади. Аммо ҳар бир янги давр адабиёти, тарихий давр билан бирга ўзгариб, ҳаётдаги ўзгаришларга янги ижтимоий муносабатларга теранлик билан ёндашиб, янги шакллар, воситалар, техникалар, ритмларни ўзгариши билан биринчи навбатда, адабий қахрамонни ўзгартириши орқали ўз ривожланишининг янги босқичига ўтади.

Санъаткорлар муайян шахсларни тасвирлайдилар, улар эса яхши ёки ёмон бўлиши мумкин (Негаки, шахсларнинг қандайлиги шу билан белгиланади, зеро, ҳамма одамлар характерларидаги иллатлари ёки фазилатлари жиҳатидан фаркланадилар). Улар биздан яхшироқ ёки

биздан ёмонроқ ёки ҳатто биздек бўладилар (1, 21–22). Кўп ҳолларда китобхон бадий асарни ундаги воқеалар ёки ижтимоий муҳитни эмас, ундаги қаҳрамонларни эса сақлаб қолади. Ижобий қаҳрамонларнинг хислатларига эргашади, салбий қаҳрамонлардан нафратланади. Шундай экан, ижодкор у яратган қаҳрамонлари билан китобхонга танилади, шу билан бирга, ўша қаҳрамонлари билан ижтимоий-сиёсий куч таъсирига эга. Шунинг учун Шекспир ҳақида сўз кетганда, Ҳамлет, Ромео, Жульетта, қирол Лир, Отеллолар; Навоий хусусида мулоҳаза юритилганда, Фарход ва Ширин, Лайли ва Мажнун; Сервантес деганда Дон Кихот; Чарлз Диккенс ёдга олинганда, Оливер Твист; Марк Твенни эслаганда, Том Сойер; Лев Толстой ҳақида фикр юритилганда, Анна Каренина каби адабий қаҳрамонлар беихтиёр тилга олинади. Асардаги воқеа-ҳодисалар, ижтимоий-сиёсий масалалар, эътибор қаратилган турли муаммолар эса адабий қаҳрамон тимсолида муайян давр кишиларининг дарди, ташвишларини акс эттириш омили ҳисобланади. Рицарлик, куртуаз романларининг қаҳрамонлари бўлган рицарлар, қўркмас ботирлар, ёш аслзода йигитлар — барчаси ўз даврининг идеал қаҳрамонларини ифода этади.

А.Улуғовнинг таърифича: “Адабий қаҳрамон ҳар доим адабиётнинг энг муҳим муаммоларидан бири саналади. Чунки адабиётнинг “қиёфа”си, унда Одам ва олам манзаралари тасвири, аввало, адабий қаҳрамонларда акс этади”(15, 141). Ҳар бир даврнинг адабий қаҳрамони ўша муҳит, ижтимоий ҳаёт ва миллат ҳақида ахборот беради. Унинг атрофидаги содир бўлаётган воқеалар заминида тарих ва давр тафсилотлари ётади.

Ёзувчининг ҳар бир қаҳрамонга бўлган муносабати китобхонда ҳам шундай муносабат уйғотади: у кайси образ (тақдири)дан ҳаяжонга келса, йиғласа, айбласа, нафратланса, биз ҳам ҳаяжонланамиз, йиғлаймиз, айблаймиз, нафратланамиз (16, 90). Дарҳақиқат, ёш боланинг эртақлардаги ижобий қаҳрамонларга тақлид қилиши, ўша қаҳрамонлардан ибрат олиб, яхши тарафларини ота-онасига кўрсатиши, нафратланган одамларини эса салбий қаҳрамонларга ўхшатиши ҳаётимизда учрайдиган ҳодисалардандир. Чунки адабий қаҳрамон атрофидаги ҳодисаларни тушунишига ва яхши-ёмонни ажратишига ёрдам беради. Қаҳрамон фақат эстетик категориягина бўлмай, этик категория ҳамдир. Шунинг учун адабиётшуносликда ижобий қаҳрамон, салбий қаҳрамон, тушунчалари ҳам фарқланади (24, 378). Бу, албатта, китобхонни ҳаёт эзгулик ва ёвузликнинг ўртасидаги курашдан иборат эканлигини исботлаб беради.

Илк ўрта асрлар мутафаккири Татианнинг фикрича, антик поэзияда (хусусан, Гомер дostonларида) қирғин жанглари, қотилликлар, сохта илоҳларнинг ишқий саргузаштлари (ахлоқсизлиги, бузқилиги) тасвирлангани учун томошабинларни, ўқувчиларни ҳам ахлоқсизликка ўргатади. “Илиада” дostonида юнонлар ва трояликлар ўртасида ўн йил давом этган қирғин урушнинг сабабчиси ҳам Париснинг Спартага меҳмон бўлиб бориб, подшоҳ Менелайнинг соҳибжамол хотини Еленани ўғирлаб кетиши, яъни бузқилиги сабаб бўлган. Бизнингча, Гомер ўз дostonида гўзал Елена ўз эрини яхши кўрмаслиги, троялик шахзода Парисни севиб қолишини оклаш мақсадида Ахиллга нисбатан Менелайни ва акаси Агамемнонни салбий рангларда тасвирлайди (4, 28). Кўриниб турибдики, неча асрлар муқаддам ҳам инсонлар ижобий ва салбий қаҳрамонларни бир-биридан ажратиб, улардан хулоса чиқаришга муваффақ бўлганлар.

У ёки бу бадий асар қайси халқ ёки миллат ҳаёти ҳақида ҳикоя қилса, шу халқ, ёки миллатнинг руҳини, анъаналарини, миллий

белгиларини ифодалаши табиий (3, 86). Ҳар бир даврнинг адабий қаҳрамони ўша муҳит, ижтимоий ҳаёт ва миллат ҳақида ахборот беради. Унинг атрофидаги содир бўлаётган воқеалар замида тарих ва давр тафсилотлари ётади. Белинский таърифлаганидек, “Ўзувчи қайси миллатга мансуб бўлса, унда ўша миллат руҳи ҳукмрон. Муҳит, шароитни тасвирлаш алоҳида мақсад эмас, чунки қаҳрамон шу муҳит, шароитда ҳаракат қилади ва яшайди. Бундан ташқари, ўзувчи урф-одатларни акс эттиришни алоҳида мақсад қилиб олмаган, у этнограф эмас, у этнографияни эмас, балки ҳаётни акс эттиради. Ҳар бир халқ поэзиясида мамлакат табиати (жойи) ва руҳи (миллати) акс этади” (2, 234). Қаҳрамонларнинг исмларидан тортиб, кийинишларигача, руҳий кечинмаларидан тортиб, урф-одатларигача, табиат тасвири буларнинг барчасида ўзувчининг миллий руҳияти акс этмасдан иложи йўқ. У.Тўйчиев бу масалага шундай изоҳ беради: “Миллий ўзувчи бошқа халқ ҳаётидан бошқа тилда ёзиши айб ва гуноҳ эмас, аммо у, барибир, бундай ҳолда ҳам, ўз асарида ўз миллий ҳис ва миллий руҳидан бутунлай воз кеча олмайди. Миллийликсиз, байналмилалликсиз адабиёт маънавий ва шаклан қашшоқлашиб қолади” (14, 454). Бунинг асосий сабаби эса унинг миллатига хос фазилатлар қон-қонига сингиб кетганидандир.

Ўзувчи ўзи мансуб бўлган халқнинг миллий мавқеида мустаҳкам турса, тасвирланаётган воқеа-ҳодисаларга ўз халқининг илғор фарзанди нуқтаи назаридан қараса ва келажакка назар сола билса, унинг асарида ифодаланган миллий туйғулар умумбашарийлик тусини олади. Адабиётнинг бундай ҳислатларини эса китобхон, биринчи галда, қаҳрамон сиймосида, унинг фаолиятида, хатти-ҳаракатларида, қилиқ-одатларида, ахлоқ ва одобида кўради (3, 87).

Таниқли ўзувчи Саид Аҳмаднинг “Қорақўз мажнун” деб номланувчи ҳикоясида бир муштипар онанинг ўз болалари бахтига дуо қилиши шу тарзда тасвирланган: “*Саодат ая бомдод намозини ўқиб, жойнамоз пойида узоқ ўтириб қолди. Бундан уч йил олдин оламдан ўтган эри уста Туробга атаб, Қуръон тиловат қилди. Ўрис шаҳарларида дайдиб қолиб кетган ўгли Бўрихонга Худодан инсоф тилади. Бахти очилмай гулдек умри хазон бўлаётган қизи Қумрига ачиниб, “Шу фариштагинанинг йўлини оч” – деб Аллоҳга илтижо қилди* (12, 100). Асар қаҳрамони Саодат ая ўғлига инсоф ва бўйи етган кизига Худодан бахт тилаб, жойнамозда ўтирибди. Бу мисраларда ўзбек менталитетига хос бўлган белгилар ўз ифодасини топганининг гувоҳи бўламиз.

Инглиз адабиётининг шоҳ асарларидан бўлган Жейн Остиннинг “Андиша ва ғурур” асари қаҳрамонларидан беш қизнинг онаси бўлган Миссис Беннет шаҳарчаларига жуда ҳам бадавлат йигит мистер Бингли кўчиб келаётгани ва у бўйдоқлиги ҳақида ўзининг турмуш ўртоғи мистер Беннетга сўзлаб беради: “*Бўйдоқ, азизим, ҳамма гап шунда-да. Бўйдоқ! Йилига тўрт ёки беш минг даромад топадиган бўйдоқ! Бизнинг қизларимиз учун жуда қулай имконият-а?*” (10, 9) Юкорида келтирилган икки асарда ҳам она қизлари ҳақида қандай қайғураётгани тасвири келтирилади. Ғарб ва Шарқ ўзувчилари ўз урф-одат ва ижтимоий ҳаётларидан келиб чиққан ҳолда қаҳрамонларнинг қарашлари ўй-фикрларини ифодалашган. Ҳар бир адабий давр қаҳрамони “берилган формулалар” асосида яратилган (Л. Гинзбург атамаси), давр қаҳрамони таниқли ва у муайян белгилар, фазилатлар тизимининг бошловчиси вазифасида тасвирланади. В. Хализевнинг ёзишича: “Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, бадиий асарлар нафақат муаллифнинг миллати ва яшаган мамлакатига тегишли бўлган инсонлар ҳаётининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида ахборот беради. Санъат асарларида (асрдан-асрга тобора кўпроқ) дунё маданиятининг таъсири сезилади, санъаткорлар ва

айниқса ёзувчиларнинг турли халқлар, мамлакатлар, минтакалар ҳаётига бўлган қизиқиши асарда акс этади. Шундай қилиб, адабиётшуносликда хорижий мамлакатларга саёҳат қилиш жанри мавжуд бўлиб, унинг хусусиятлари қайсидир даражада Ҳомернинг "Одиссея" достони билан боғлиқ" (17, 18).

Ў. Ҳошимовнинг "Ўзбеклар" деб номланувчи ҳикоялар тўпламидаги ҳар бир қаҳрамонда мужассам бўлган шарқ, хусусан ўзбек миллатига хос бўлган ҳаё-ибо, ота-онага ҳурмат, андиша каби фазилатларни жонли тасвирини ўқиш мумкин. Унинг "Умр савдоси" ҳикоясидаги ҳаётида алданиб, турмуши бузилган Хуршида образи орқали аспирантман деб, ўзини таништириб, кўнглидан жой олган Анварга бўлган муҳаббати ва пушаймони тасвирланади. Хуршиданинг кундоши уйига боласи билан келганида ҳақиқат ошкор бўлиб, Анвар аввал икки марта уйланганини эшитиб, аёлга ташланади. Бошидаги "сим" рўмолга чанг солди. Аммо шу он изтиробга тўла бир чинқирик янгради-ю, Хуршиданинг қўллари ҳавода муаллақ қолиб кетди.

— Буви! Бувижон! — Боядан бери магнитофон олдида ўралашиб юрган болакай ўқдек отилиб келиб онасига ёпишиди. Шундагина Хуршида аёлнинг кўзларидан оқиб келаётган ёшни кўрди. Аёл негадир каловланиб ўрндан турди. Бир қўли билан боланинг бошини силай бошлади, бир қўли билан Хуршиданинг елкасини қучди.

— Пешананг шўр экан, синглим! Кўзингга қарасанг бўлмасмиди!
— Шундай деди-ю, елкалари силкиниб, йиглаб юборди (25, 83–84). Асарда кундош бўлса-да, Хуршидага раҳми келиб, унга "синглим" деб мурожаат қилиб, чин дилдан ачинаётган аёл образи маромига етказиб тасвирланган. Бу тасвирда ўзбекнинг ҳурмати, раҳмдиллиги шу билан бирга шарқ аёлларининг андишаси ўз аксини топган.

Юқорида парча келтирилган Жейн Остиннинг "Андиша ва ғурур" асарига яна мурожаат қилсак. Асар қаҳрамонларидан бўлган миссис Беннетнинг бешинчи кенжа қизи Лидия бир аскар билан дон олишиб юриб, ота-онасининг розилигисиз унга турмушга чиқиб, бошқа шаҳарга қочиб кетади. Маълум вақт ўтгач, улар тўйлари бўлганини эълон қилишади ва Лидиянинг уйига меҳмонга келишади. Лидиянинг ота-онаси, барча опалари бир стол атрофига йиғилишиб, оила даврасида овқатланишади. Лидия ҳамма опаларидан олдин турмуш қурганидан жуда хурсанд бўлиб, катта опаси Жейнга шундай дейди: — *Жейн, сенинг ўрнингда мен ўтиришим керак, сен эса сурилсан. Ахир мен турмушга чиққанман* (10, 329). Ёзувчи ушбу қаҳрамон билан ўз миллатининг қизларида бахтлиман дейишнинг асл маъноси нима эканлигини кўрсатишга ҳаракат қилади. Миллий ўзига хослик макон ва замон билангина изоҳланмайди, қаҳрамон характери тасвири бу масала марказида туради, чунки ҳаёт ва ундаги ғоялар инсон образи орқали кўрсатилади (14, 451). Бу билан Ғарб асарларида нотўғри, бизда ҳамма қаҳрамон ибрат қиларли даражада деб эмас, балки ҳар бир миллатнинг ҳаёт ҳақидаги тушунчаси турлича, ҳар бир ёзувчи ўзининг менталитетидан келиб чиқиб, ўзининг идеал қаҳрамонини яратади, демоқчимиз.

Ўзбек адабиётининг биринчи романи ҳисобланган "Ўткан кунлар" асарининг ҳар бир қаҳрамонида ўзбек менталитетига хос бўлган фазилатларни учратиш мумкин. Асар бошида шундай манзара бор. *Отабек тўхтаган қарвонсаройга Зиё шоҳичининг ўғли Раҳмат билан Ҳомид кириб келганида Отабек маълум вақт бетоб бўлиб тузалган қўллари бўлмиш Ҳасаналидан сўрайди: — Тузукмисиз, ота?*

— *Ҳудога шукр!—деди Ҳасанали. — Боягидан бир оз энгилладим. Мазмуни ис теккан экан.*

- Баъзи юмушларни буюрсам ...
- Буюрингиз, ўғлим.
- Раҳмат, ота, бўлмаса бизга чой қайнатиб беринг—чи!
- Хўп, бегим!

Ҳасанали чиқди. Раҳмат Отабек билан яна бир қайта соғлиқ сўрашигандан кейин сўради:

- Бу киши кимингиз бўладир, бек ака?
- Отабек Раҳматнинг сўзларига жавоб бермай, эшикка қаради. Ҳасаналини хужрадан узоқлатиб, сўнгра жавоб берди:
- Қулимиз? (21, 9).

Биргина шу диалог орқали муаллиф Отабекни нақадар тарбияли эканини маҳорат билан тасвирлайдики, китобхонга қаҳрамоннинг характери қандайлигини изоҳлаб ёзишга ҳожат қолмайди. Отабекнинг Ҳасаналини ташқарига чиқиб кетишини кутиб, у кетгандан кейингина “қулимиз” дейиши заминидан каттага ҳурмат, инсонийлик, инсонларни ўз мавқеидан фойдаланиб, ерга урмаслик, андиша каби миллий фазилатлар асарда ўз аксини топади.

Бадиий асар қаҳрамонларини яратишда ҳар бир ёзувчи ўз “услуби”га хос равишда иш тутади. Шу ўринда “Услуб, — деб ёзади Гёте, — идрокнинг энг туб қатламларида, нарсаларга хос мавжудликнинг ўзида қарор топади” (6, 401). Муаллиф бадиий образлар орқали акс эттирмакчи бўлган ўз сўзи ва ҳақиқатига эришиш учун ҳар тарафлама зукко кузатувчи, мохир рассом бўлмоғи лозим.

М.Горькийнинг таърифича: “Ёзувчи ўз қаҳрамонларига айнан жонли кишиларга қарагандек қараши керак, уларнинг жонли булишлари учун эса ёзувчи ҳар бир қаҳрамоннинг нутқида, ҳаракатида, жуссасида, юзида, жилмайишида, кўз ўйинида ва хоказоларда характерли, ўзига хос оригинал хусусиятларни қидириб топиб, таъкидлаб кўрсатиши, қайд қилиши зарур. Буларнинг ҳаммасини қайд этиш билан ёзувчи тасвирлаган нарсаларни китобхоннинг тузукроқ кўриши ва эшитишига ёрдам беради. Мутлақо бир хил одамлар бўлмайди, ҳар бир кишининг ички қиёфасида ҳам, ташқи кўринишида ҳам қандайдир ўзига хослик бўлади” (8, 108). Ёзувчининг вазифаси эса реал ҳақиқатни маҳорат билан бадиий ифода этиб беришдир. Шу ўринда хизматкорга муносабат акс этган эпизодни чет эл адабиётида кўрсак. Таниқли Америка ёзувчиси Теодор Драйзернинг “Америка фожеаси” асарининг бош қаҳрамони Клайд Грифитс асарда ҳашаматли деб таърифланган “Грин Девидсон” меҳмонхонасига хизматчи бўлиб ишга киришида ўша меҳмонхона хўжайини билан учрашишга тўғри келади. Уни кутиб турган маҳал ишчи ўсмир йигит унга ёрдам беради:

— Бу йигитча сиз билан гаплашмоқчи экан, — деди у мистер Скуайрсга.

— Менда ишингиз бормиди? — Мистер Скуайрс Клайдга қараркан, уни ўрганаётгандай диққат билан разм солди: боланинг устидаги арзон костюми ҳам унинг назаридан четда қолмади (9, 30). Ёзувчи меҳмонхона эгаси ва хизматчи бўлиб ишга кираётган Клайд ўртасидаги тафовутни шу биргина гап билан тасвирлаши китобхон кўз олдида бой билан камбағал ўртасидаги фарк яққол ифода этилади.

Қаҳрамонларнинг шарқона тасвири Абдулла Қодирийнинг “Ўткан кунлар” романининг ҳар бир жумласида яққол сезилиб туради. Ҳақиқий муҳаббат тасвирини Отабек билан Кумушнинг муносабатида кўрсак, оқил ота ва тарбияли ўғил тасвирини Юсуфбек хожи билан Отабек тимсолларида кўраимиз. Отабекнинг онаси Ўзбек ойим ўз хоҳиши билан ўғлига келин танлаб, Зайнабга унашиб қўяди. Асарнинг бу ҳақидаги

воқеаси баёнида шундай дейилади: “...*Анчагина сўзсиз ўтиргандан сўнг ҳожи мулоҳимона сўз очди.*”

— *Ўғлим, ҳали сен эшитдингми, йўқми, ҳайтовур, биз сенинг устингдан бир иш қилиб қўйдик...*” (21, 137).

Гарчи бу ишни Ўзбегойим қилган бўлса-да, оила муқаддаслиги исботи заминиди Юсуфбек хожи “биз” дея эътироф этади. Отабек, маълумки, уларнинг “қилиб қўйган ёки қилмоқчи бўлган ишларини” билар эди. Шундоқ ҳам бўлса билмаганга солинди:

— *Ақллик кишиларнинг ўғуллари устидан қилган ишлари албатта номаъқул бўлмас, — деди* (21, 137). Шу жавобнинг ўзидаёқ ўзбекна қадриятлар — фарзанднинг ота-она ихтиёрига кескин қарши чиқмаслиги, ота ҳурмати, фарзанд эъзози, оилабошининг аёли иззатини ошқора тўқмаслиги, айниқса, лафзга вафодорлик фазилати маҳорат билан очиб берилади. Чинакам санъаткор қаламига мансуб бўлган асарларнинг қаҳрамонлари шунчаки расмийат учун эмас, балки қони-жони, бутун борлиги билан миллий бўлади: уларнинг сўзлаш манералари, хатти-ҳаракати, қилиқ-одати, юриш-туриши... ҳам миллийликдан дарак бериб туради (3, 88). Асл ўзбекна қадриятларнинг акс-садоси бўлган “Ўткан кунлар”нинг чиндан ҳам Қодирий яратган мўъжиза эканлигини асардаги шундай сатрлар исботлаб беради.

Адабий қаҳрамон ва унинг асардаги ўрнига бағишлаб жуда кўп ўзбек олимлари асарлар яратишган, илмий ишлар қилишган. Адабиётшунос одим А. Улуғовнинг ҳам адабий қаҳрамонга бағишланган мақолаларининг бирида қаҳрамонларнинг ўзига хос белгиларидан бири уларнинг исмлари деб таъкидлайди. Алишер Навоий “Фарҳод ва Ширин” достонида ҳар бир инсоннинг исми осмондан тушиши илоҳий китобда баён этилганини таъкидлаб, Фарҳод туғилганида унинг исми ҳам маълум бўлди. Бу сўзда унинг тақдир-қисматига ишора бор эди, дейди. Бадиий асарлардаги қаҳрамонлар исми кўпинча уларнинг феъл-атвори, дунёқарашига мувофиқ келади. Албатта, ҳаётда исми Абдуллатиф бўлатуриб, падаркушлик қилганлар ҳамма замонда топилганидек, адабий асарларда ҳам исми феъл-атвори, хатти-ҳаракатига номувофиқ қаҳрамонлар учрайди (15, 143). Ҳақиқатан ҳам, асарни безаб унга чирой бериб турадиган сифатлардан бири бу адабий қаҳрамоннинг муаллиф томонидан қўйган исмидир.

Бундай жиҳатларни ғарб адабиётида ҳам учратишимиз мумкин. Юқорида таъкидланган Жейн Остиннинг “Андиша ва ғурур” асари қаҳрамонлари Мистер ва Миссис Беннетнинг иккинчи қизининг исми Элизабет асарнинг бош қаҳрамонларидан ҳисобланади. У опасингилларининг ичида энг оқиласи ва кўп китоб ўқиб, яхши фикрлай олганлиги учун дадаси ҳам у билан суҳбатлашишни яхши кўради. Ёзувчининг бу қаҳрамонни Элизабет дея атагани, балким қиролича Элизабет I тимсолидир. Чунки барчамизга Англия тарихидан маълумки, қиролича Элизабет I уйғониш даврида тахтга ўтирган ва унинг ҳукмронлиги вақтида илм-маърифатга катта эътибор қаратилган. Юздан ортиқ текин мактаблар очилган, дастлабки университетларга асос солинган. Шу ўринда инглиз адабиётидан яна бир мисол келтирсак. Инглиз романтизм адабиётининг забардаст шоирларидан Жорж Байроннинг “Дон Жуан” номли асари қаҳрамони Дон Жуаннинг исми ҳатто одамлар орасида шунчалар кенг тарқалган эдики, келишган, аёлларнинг севимлиси бўлиб, кўп қиз ўртоқлари бўлган йигитларга “Дон Жуан” келяпти деб мурожаат қилинган. Бу асар қаҳрамонининг жиҳатлари инсонлар онгида муҳрланганидан далолатдир.

Адабий қаҳрамонларни аниқ тасаввур қилишга имкон берадиган иккинчи бир хусусият уларнинг портретидир. Чунки ташқи кўриниш —

ҳар бир одамнинг ўзига хос асосий белгиси. Бадиий асарларда ҳам ана шу белгини гавдалантиришга алоҳида аҳамият берилади (15, 143). Ёзувчининг қаҳрамон портретидан ташқи кўриниши китобхон кўз олдида гавдаланади. Асар сахналаштирилишида портрет режиссёр ва актёр учун қулай имкониятлар яратиб бериши табиийдир.

Портрет (фр. *portraire* — тасвирламок) — персонажнинг сўз воситасида тасвирланган ташқи кўриниши (қиёфаси, жуссаси, кийими, юз-кўз ифодалари, тана ҳолати ва ҳаракатлари, қилиқлари), ўқувчи тасаввурида жонланадиган тўлақонли инсон образини яратиш ва унинг характерини очиш воситаларидан бири (24, 226). Ёзувчи портретни тасвирлашда қаҳрамоннинг ижобий ёки салбий образлигига алоҳида аҳамият беради. Одатда ижобий қаҳрамонлар гўзал хулқ эгаси бўлиши билан бир қаторда, гўзал ташқи кўринишга ҳам эгадирлар. Салбий қаҳрамонлар эса аксинча. Лекин шундай қаҳрамонлар борки, уларнинг ташқи кўриниши ёзувчи тасвирича, унча гўзал бўлмаса-да, ўзларининг гўзал хулқлари китобхон кўз ўнгига бадиий муҳрланади. Бундай қаҳрамонлардан инглиз адабаси Шарлотта Бронтенинг “Жейн Эйр” асари бош қаҳрамони губернантка қиз Жейн. У ўзининг жасорати ва покиза қалблилиги, инсон қадр-қиммати учун кураш олиб бориши билан китобхонларнинг қалбини забт этган қаҳрамондир. Асар муаллифининг ўзи томонидан ҳикоя қилиб берилгани учун, асар қаҳрамонларига характеристика сюжет давомида диалогларда акс этади. Жейннинг қандай инсон эканлиги уни севиб қолган жаноб Рочестер томонидан айтиб ўтилади: *“Мен сени қанчалик талабчан, оддий бўлсанг, шунчалик тортинчоқ эканлигингни кўрдим; шу билан бирга мен сени табиатан пок инсон эканлигингни ҳам биламан. Мен жаҳлим чиққиб, дилозорлик қилганимда, сен мендан ранжимадинг, қўрқмадинг. Менга жимгина боқиб, вақти-вақти билан табассуминг билан мени лол қолдирдинг. Мен сендаги бундай фазилатлардан ҳайратда эдим ва янада бошқа ижобий хислатларингни кўришни кутиб яшардим”* (29). (Таржима бизники — М.У) Асар қаҳрамони Жейн гарчи гўзал, ҳамма бир кўришда ошиқ бўлиб қоладиган латофатли қиз бўлмаса ҳам, қалби тоза, тўғрисўз, тарбияли ўта вазмин характерли образдир. Инглиз реализм адабиётида гўзал ва мафтункор қизлар бадиий асарларнинг бош қаҳрамонлари қилиб тасвирланаётган бир пайтда Шарлотта Бронтенинг бу қаҳрамони ўзгача фарқланиб туради. Ёзувчи хунук қаҳрамонининг бу кўриниши билан инсоннинг ички гўзаллиги ташқи кўринишдан ҳам муҳимлигини алоҳида таъкидлашининг исботидир.

Айрим асарларда ёзувчилар қаҳрамонни тасвирлашга алоҳида тўхталса, яна айрим ёзувчилар қаҳрамоннинг сиртки белгиларини асар давомида кўрсатиб ўтадилар. Бу усулнинг афзаллиги шундаки, унинг воситасида ташқи белгилар ёрдамида қаҳрамоннинг ички дунёсидаги ўзгаришлар яққол юзага чиқади (19, 92). Артур Конан Дойл асарларида қаҳрамон тасвири жуда аниқ қилиб берилади. Унинг маллалар уюшмаси ҳикоясида жаноб Жебез Уилсон тасвири ҳам бунга мисол бўла олади. *“Бир кўришдаёқ унинг ўзига бино қўйган, бефаросат, тепса-тебранмас, оддийгина бир майда дўкондор эканини пайқаш мумкин эди. Катак кулранг шими беўхшов, киргина қора сюртугининг тугмалари солинмаган, қора нимчаси устида тилла суви юритилган йўгон мис занжир йилтирар, унинг учуда жевак ўрнида парма билан тешилган аллақандай бир тўртбурчак мепарчаси осилиб турар эди... Нимдошгина цилиндри ва гижим баҳмал ёқали, ўнгиб кетган қўнғир пальтоси ёнгинасидаги стулда ётарди. Хуллас, бу одамга қанча разм солмай, унинг қизғини сочидан бошқа кўзга ташланадиган жойини кўрмадим. Унинг қандайдир хунук бир воқеадан саросимада эканлиги кўриниб*

турарди” (11, 7). Детектив асарлар устаси бўлган Артур Конан Дойл бу жанрда асар ёзишда портрет муҳимлигини яхши билганлиги учун ҳам унинг асарларидаги қаҳрамонларни китобхон тез кўз олдига келтириш мумкин.

Баъзи асарларда муаллиф қаҳрамон характерининг тасвирини ўша қаҳрамоннинг нутқида ҳам ифода этади. *“Бўйим наст, яъни олти футдан камроқ бўлгани ҳолда вазним юз саксон беш фунт эканига одамлар ҳайрон қолишади. Аммо ўзим бундан ранжимайман. Албатта, сал дарозроқ бўлсам қанийди! Аёллар, кўринишингиздан ўспириндайсиз, дейишади, аммо мен буни хушомад деб билмайман”* (20, 3).

Машҳур асарларда қаҳрамон муаллифнинг шахсига қараб тасвирланмайди, бундан ташқари қаҳрамон талқинлари бўйича иш кўрилади. Бир адабий ва тарихий даврнинг ижобий қаҳрамони, бошқа даврда салбий қаҳрамонга айланиши мумкин. Умуман олганда, адабий қаҳрамон — ҳақиқатан ҳам содир бўлаётган маданий ва тарихий жараёнларни акс эттирувчи муайян адабий даврнинг рамзий тимсолидир. Адабий қаҳрамон нафақат уни яратган ёзувчининг, балки ўз даврининг ғояларининг ҳам ташувчисидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Арасту. Поэтика. — Тошкент: Янги аср авлоди, 2011. — 351 б.
2. Белинский В.Г. Полн.собр.соч. т.5. — М., Изд-во АН СССР, 1954. — 234 с.
3. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. — Тошкент: Ўзбекистон, 2002. — 542 б
4. Болтабоев Ҳ., Маҳмудов М. Адабий-эстетик тафаккур тарихи. — Тошкент: Мумтоз сўз, 2016, 2-жилд. — 411 б.
5. Введение в литературу: Учеб.пособ/Под ред.Л.Чернец. — М.: Высш. шк., 2004. — 197 с.
6. Гёте И.В. Соч.Т. X. — М.,1937. 401 с.
7. Гинзбург Л. О литературном герое. — Ленинград: Советский писатель, 1979. — 223 с.
8. Горький. М.Адабиёт ҳақида. — Тошкент: Давлат бадиий адабиёт нашриёти, 1962. — 212 б.
9. Драйзер Т. Америка фожеаси. — Тошкент: Ғ.Ғуллом нашриёти, 1976. — 414 б.
10. Остин Ж. Андиша ва ғурур. — Тошкент: Янги аср авлоди, 2019. — 404 б.
11. Конан Дойл А. Шерлок Холмас ҳақида ҳикоялар. — Тошкент: Юлдузча, 1989. — 447 б.
12. Саид Аҳмад. Қоракўз мажнун. — Тошкент: Сано-стандарт, 2018. — 269 б.
13. Теория литературы. — М.: Академ наук СССР, 1962. — 452 с.
14. Улуғов А. Адабий қаҳрамон кадри. //Жаҳон адабиёти журналы, 2015. — № 5. — Б.141–147.
15. Тўйчиев У. Ўзбек адабиётида бадиийлик мезонлари ва уларнинг маромлари. — Тошкент: Янги авлод, 2011. — 454 б.
16. Умутов Ҳ. Бадиий ижод асослари. — Тошкент: Ўзбекистон, 2001. — 120 б.
17. Хализев В. Е. Теория литературы. — М.: Высшая школа, 1999. — 223 с.
18. Худойбердиев Э. Адабиётшуносликка кириш. — Тошкент: Шарқ, 2008. — 367 б.
19. Худойбердиев Э. Адабиётшуносликка кириш. — Тошкент: Ўқитувчи, 1995. — 250 б.

20. Шоу И. Тунги дарбон. — Тошкент: Шарқ, 2003. — 318 б.
21. Қодирий. А. Ўткан кунлар. — Тошкент: Фафур Фулом, 1972. — 137 с.
22. Қодирий А. Ижод машаққати. — Тошкент: Ўқитувчи, 1995. — 129 б.
23. Қўшжонов М. Ҳаёт ва маҳорат. — Тошкент: Уздабийнашр, 1962. — 166 б.
24. Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик лугати. — Тошкент: Академнашр, 2010. — 378 б.
25. Ҳошимов Ў. Ўзбеклар. — Тошкент: Фафур Фулом, 2018. — 268 б.
26. Энциклопедический справочник “Современное зарубежное литературоведение”. — Москва: Интрада, 1999. — 319 с
27. Chris Baldick. The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms. — New York: Oxford University Press. — 112 p.
28. William H. Gass. The Concept of Character in Fiction. [Эл. ресурс] — URL: https://sahityaparikrama.weebly.com/uploads/1/2/0/9/120943912/the_concept_of_character_in_fiction_william_gass.pdf
29. Bronte Ch. Jane Eyre. — URL: <https://planetebook.com>

References

1. Aristotle., *Poetica* (Poetics), Tashkent: New century generation 2011, 351 p.
2. Belinskiy V.G., *Pol.sob.soch/ (Complete collected works)*, Vol. 5, Moscow: Publ.House AN SSSR, 1954, 234 p.
3. Boboev T., *Adabiyotshunoslik asoslsri* (Fundamentals of Literary Studies), Tashkent: Uzbekistan, 2002, 542 p
4. Boltaboev H., Mahmudov M., *Adabiy-estetik tafakkur tarixi* (History of literary and aesthetic thinking), Volume 2., Tashkent: Classic Word, 2016, 411 p.
5. *Vedeniye v liter* (Introduction to literature): Curriculum. / Under red.L.Chernets. Moscow: High school, 2004, 197p.
6. Goethe I.V., *Soch* (Collect.T. X.), Moscow, 1937, 401 p.
7. Ginzburg L., *O literaturnom geroye* (About the literary hero), Leningrad: Soviet writer, 1979, 223 p
8. Gorky. M., *Adabiyot Khaqida* (About literature), Tashkent: State Fiction Publishing House, 1962, 212 p.
9. Drayzer T., *Amerika fojeasi* (American tragedy), Tashkent: G. Gulom Publishing House, 1976, 414p.
10. Austin J., *Andisha va g"urur* (Pride and prejudice), Tashkent: New Age Generation, 2019, 404 p.
11. Conan Doyle A., *Sherlok Holmas haqida hikoyalar* (Stories about Sherlock Holmes), Tashkent: Star, 1989, 447p.
12. Said Ahmad., *Qorakuz majnun* (The dog Korakuz), Tashkent: Sano-standart, 2018, 269 p.
13. Teoriya literature, (*Literary theory*), Moscow: Akadem of science SSSR, 1962, 452 p.
14. Ulugov A., *Journal of World Literature*, 2015, No.5. pp.141–147.
15. Tuichiev U., *Uzbek adabietida badiiilik mezonlari va ularning maromlari* (Criteria of artistry in Uzbek literature and their rhythm), Tashkent: New generation, 2011, 454 p.
16. Umurov H., *Badiiy ijod asoslari (Fundamentals of artistic creation)*, Tashkent: Uzbekistan, 2001, 120 p.

17. Xalizev V. Ye., *Teoriya literaturi* (Literary theory), Moscow: High school, 1999, 223 p.
18. Xudoyberdiev E., *Adabiyotshunoslikka kirish* (Introduction to Literary Studies), Tashkent: East, 2008. 367 p.
19. Khudoiberdiev E., *Adabiyotshunoslikka kirish (Introduction to literary studies)*, Tashkent: Teacher, 1995, 250 p.
20. Shou I., *Tungi darbon* (Night watchman), Tashkent: East, 2003, 318 p.
21. Qodiriy A., *Utkan kunlar* (Bygone days), Tashkent: G'afur G'ulom, 1972, 137 p.
22. Qodiriy A., *Ijod mashaqqati* (The hard work of creativity), Tashkent: Teacher, 1995, 129 p.
23. Qoshjonov M., *Hayot va mahorat* (Life and skill), Tashkent: Uzlitershpublish, 1962, 166 p.
24. Qur'onov D., Mamajonov Z., Sheralieva M., *Adabiyotshunoslik lug'ati* (Dictionary of Literary Studies), Tashkent: Akadempublish, 2010, 378 p.
25. Hoshimov O., *Uzbeklar* (The Uzbeks), Tashkent: Gafur Gulom, 2018, 268 p.
26. Entsiklopedicheskiy spravochnik *Sovremennoe zarubejnoe literaturovedenie* Encyclopedic reference, Moscow: Intrada, 1999, 319 p.
27. Chris Baldick. *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. New York: Oxford University Press, 112 p.
28. William H. Gass. The Concept of Character in Fiction. [El. resource] https://sahityaparikrama.weebly.com/uploads/1/2/0/9/120943912/the_concept_of_character_in_fiction_william_gass.pdf
29. Bronte Ch. Jane Eyre. <https://planetebook.com>